

## LA BIBLIOTECA DE SALOMÓ SAMUEL ATZARELL, JUEU DE SANTA COLOMA DE QUERALT (1373)

A l'Arxiu de Protocols de Tarragona, catalogat amb el número 3902, hi ha un *Libre de Testaments de Santa Coloma de Queralt* (1373-75), sense foliar, que conté, entre altres documents, l'inventari dels béns del jueu Salomó Samuel Atzarell, fet el 10 de desembre de 1373 a instàncies del seu fill i hereu Bondio<sup>1</sup>. L'inventari té paginació pròpia, feta per mà moderna (pàgs. 1-65).

Per les notes debitòries que hi ha al final d'aquest inventari<sup>2</sup>,

(1) Caldrà estudiar algun dia el per què de la grafia —o en comptes d'—a. A part de la grafia Bondio, per la usual Bondia, trobem a l'inventari altres formes com Mario per Maria; trobem també altres exemples en documents de Santa Coloma publicats per JOAN SEGURA en *Aplech de documents curiosos é inèdits fahents per la historia de las costums de Catalunya*, «Jochs Florals de Barcelona» (1885), pàgs. 119-287, com per exemple, en un document del 1351: «La Nobla Na Elicseno flya q<sup>a</sup> del noble En P. de Queralt» (pàg. 124), i en altre del 1358: «Na Regino, juiya» (pàg. 252; cf. també pàg. 176 on trobem altra Regino, muller de Bonjuhà Astruch, jueu, metge de Valls (any 1330)). Veurem, més endavant, que la mare de Bondio es deia, també, Regino. Altre Bondio Camiç, de l'any 1409, el trobem a SEGURA, *Història de Santa Coloma de Queralt*, Santa Coloma de Queralt [Igalada, Pere Bas i Vich] 1953, pàg. 94. En un document vallenc, del 5 de gener del 1423, trobem una Durino, filla de Jusef Costall, difunt, jueu de Vilafranca. Cf. FIDEL DE MORAGAS, *Vària de documents*, «Butlletí Arqueològic» de Tarragona, III (1936) 149-50. Cf. també J. SÁNCHEZ REAL, «Boletín Arqueológico» de Tarragona, LXIV-LXV (1964-65) 122-23.

(2) Els deutors eren dels següents llocs: Santa Coloma, Aquiló, *Thous* (posem en cursiva els noms que copiem literalment del document), *Zelmela* (*Zalmela*), lloc de la *Goda*, Benviure de la parròquia de Veciana (*Bono Vivere*), *Conesia*, Talavera, Guialmons, Queralt, Bordell, Vall de Serves, *Mirayles*, Pontils, *Les Piles*, *Rochafort*, Rosich, lloc d'*Oceylló* del terme del *Castell de Muntbuy*, *Ça-Reall* (*La-Reall*), *Ferigola*, *Valspinossa*, *Dezblada*, Santa Perpètua, Torre dels Hereus del terme de Copons, *Bufragranyes*, *Fiyol*, *Muntpalau*, La Cirera, *Monterguyt* (*Montesuperbo*), *Muntagut*, *Çavit*, *Lorach*, *Mas del Pux*, Vilanova, *Les Roques*, *Rochamora de Bufragranyes*, *Almenara*, *Valdepères* de la parròquia de *Pontills*, etc. No és declarat mai l'interès dels deutes.

En aquestes notes debitòries, hi trobem els noms dels següents jueus: «Bonsenyor

sabem que Salomó Samuel Atzarell de Santa Coloma de Queralt era fill de Samuel Salomó Atzarell i de Bonadone<sup>3</sup>, vídua almenys el 1362 (pàg. 22). Samuel Salomó figura en el llibre d'*Amillaraments* de 1349 com a posseïdor de tres cases a Santa Coloma<sup>4</sup>. Els avis de Salomó Samuel eren Jentou Atzarell, també de Santa Coloma, i Lobona, la qual era ja vídua el 1337 (pàg. 21)<sup>5</sup>. El 1351 Lobona consta com a *quondam* (pàg. 17). L'esposa de Salomó Samuel es deia Regino<sup>6</sup>.

Benafia, judeo Sancte Columbe» (pàg. 20); «Mayr Bonjuhà» (pàgs. 27, 28 i 56. Notícies sobre Mayr Bonjuhà fill de Bonjuhà Astruch, metge de Valls, que testamentà l'any 1357, cf. SEGURA, *Aplech*, pàg. 176; altres notícies dels anys 1360-1376 a SEGURA, *Història*, pàgs. 94, 168 i 175). «Ferrer Juceff, jueu de Santa Coloma» (pàgs. 33-4; sobre aquest jueu, germà de Provençal Juceff i de Maymó Juceff, mort el 1373, cf. JOAN SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana*, vol. II. Barcelona 1947, pàgs. 493-94). «Içach Aanos, jueu de Santa Coloma» (pàgs. 51 i 59). «Içach Benvenist» (pàgs. 56-7; sobre ell cf. SEGURA, *Història*, pàgs. 94, 106 i 175). I «Mestre Mossè» (pàg. 59).

(3) Sempre surt grafiat amb —e final. És curiós, i cal fer-ho notar, que el seu nom va gairebé sempre acompanyat del cognom Atzarell, contra el costum general entre els jueus de no donar el cognom del marit a la dona. Uns exemples: *Bonadone Atzarella, judeo Sancte Columbe* (pàg. 18); *Bonadone Atzarele, tutrici Salomonis Samuelis Atzarell filii sui* (pàg. 23).

(4) SEGURA, *Història*, pàg. 94. El mateix autor, a *Aplech*, duu un document (pàgs. 252-54), on veiem que Salomó Samuel intervé com a conseller i testimoni en uns capitols matrimonials l'any 1358.

(5) Segura publicà la traducció —com era el seu costum— d'un document molt curiós on intervé Lobona contractant el rabi Juceff Benvenist perquè ensenyi l'hebreu al seu nét Salomó Samuel. Vegeu-lo ací: «Siglo xiv, año incierto.—*Enseñanza privada entre judíos*. «Lobona, judia de Santa Coloma, a vos Juceff Benvenist, hijo de Benvenist Juceff, os encargo a mi nieto Salomón para que le enseñéis las letras hebreas con todo esmero conforme a vuestra habilidad y a la capacidad del alumno, según costumbre de los otros rabinos, durante el tiempo que media entre nuestra próxima Pascua y la fiesta de Cabanelles (*Tabernáculos*). Durante este tiempo no podéis aceptar ni enseñar más que al hijo de Bonjuhà Içach y a otro si lo podéis hallar, por manera que sean tres y no más, a no ser que yo consiente en aumentar el número. El salario de todos sea vuestro. Con estas condiciones os daré por el salario y trabajo de dicho tiempo cincuenta sueldos, esto es, dos por semana, de manera que el total salario dicho os sea satisfecho al fin de dicho tiempo. Pero si por vuestra culpa dicho Salomón no aprendiese, se os quitará de dicho salario cuanto corresponda por lo que faltare. Mas, si Salomón no aprende por su culpa, no se os imputará a vos, sino a mí. Y por esto obligo, etc. A esto yo, Juceff Benvenist, etc. obligo, etc. Testigos Asser Içach y los predichos», SEGURA, *Documentos para las costumbres de Cataluña durante la Edad Media*. «*Revista de Ciencias Históricas*» (Barcelona), V(1887), pàg. 334. El mateix Segura en *Aplech*, pàgs. 264-65, publica el testament de Lobona datat el IV Kal. d'agost del 1350 (29-8-1350). En el dit testament fa hereus Bonadone i el fill d'aquesta, Salomó. No sabem si el mestre Juceff Benvenist és el mateix que trobem datat a Barcelona el 13 de febrer de 1314. Cf. FRITZ BAER, *Die Juden im Christlichen Spanien*, I, (Berlín 1929), pàg. 208, doc. núm. 169. El 1336 Benvenist Juceff, pare del mestre de Salomó Samuel, comprà un *Humas* a la vídua d'Astruc Missael; per a això, vegeu infra, *Apèndix*. Sobre Bonjuhà Içach (any 1349), cf. SEGURA, *Història*, pàg. 94.

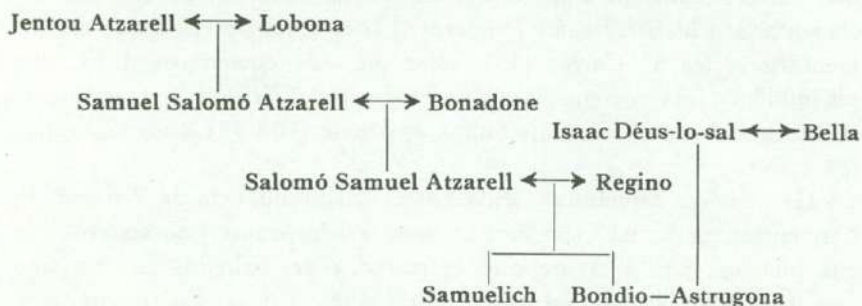
Cf. altres contractes d'ensenyament de les lletres hebraïques a J. M.<sup>a</sup> MADURELL MARIMON, *La contratación laboral judaica y conversa en Barcelona (1349-1416)*. *Documentos para su estudio*, «Sefarad», XVI(1956)33-71, docs. núms. 13 i 25, dels anys 1374 i 1385 respectivament.

(6) SEGURA, *Aplech*, pàg. 254, doc. de l'any 1377.

I fills d'aquest matrimoni eren Bondio, que, com hem dit, féu aixecar l'inventari <sup>7</sup>, i Samuelich, que era mort el 1363 (pàg. 62). Bondio, el 1377, apareix casat amb Astrugona, filla d'Isaac Déus-lo-sal, jueu de Balaguer i de la casa del Comte d'Urgell <sup>8</sup>.

Els béns inventariats eren en «duo hospicia sita et fundata in dicta villa [Santa Coloma], in vico maiori». Hem transcrit solament la part que pertoca a la biblioteca, la qual era «in domo studii». Assenyalem, però, com a curiositat, que «in domo inferiori» tenia «unum esmalt argenti cum signo de Cervilione» <sup>9</sup> (pàg. 2), «unam copam argenti cum

#### ARBRE GENEALÒGIC DE LA FAMÍLIA ATZARELL



(7) Bondio, l'any 1381 el trobem de marmessor de Moisès Astruc Affamonell o Affanonell, jueu de Santa Coloma, juntament amb Astruc de Beces, cf. SEGURA, *Aplech*, pàg. 265; cf. també pàgs. 271 i 273 amb notes dels anys 1391 i 1392. El 1388 figura en primer lloc en una llista dels jueus que formaven l'aljama de Santa Coloma, cf. SEGURA, *Documentos*, pàg. 330. El 1391 o 1392 Bondio anomena procurador seu Bartomeu des Pont, neòfit i ciutadà de Barcelona, que abans es digué Moisès Bonaféu, per vendre un llibre titulat *Digesta nova*, cf. SEGURA, *Aplech*, pàg. 273. (Bartomeu des Pont figura com a batejat en un document de l'11 de març de 1392, cf. ISIDORE LOEB, *Liste nominative des juifs de Barcelone en 1392*, «Revue des Études Juives», IV(1882)58, núm. 14). Altres notícies sobre Bondio, de diversos anys, vegeu-les a SEGURA, *Història*, pàgs. 94, 97 i 106.

(8) Cf. SEGURA, *Aplech*, pàg. 254: «1.<sup>or</sup> de febrer de 1377. Bondio Atzarell, juheu de Santa Coloma, confesso y regonesch a vós, mestre Izach Déus-lo-sal, major de dies, juheu de la ciutat de Balaguer, y de la casa del senyor Compte d'Urgell, y als vostres: que dels dos-cents florins d'or d'Aragó que prometéreu donar-me (per dot) juntament ab Astrugona, ma muller y filla vostra, al temps de nostres núpcies... me n'havau pagat setanta florins que són dels cent florins que deviau pagar-me quinze dies abans de les noces». «Bondio y Astruga —diu Segura— prometen mantenir, vestir i calsar a Regino, mare de Bondio, mentre s'estiga en casa llur; si se'n va, li donaran son dot y lo llegat que li féu en testament son marit Salomó Atzarell». Pel mateix Segura sabem que la mare d'Astruga es deia Bella, i que el seu pare, Isaac Déus-lo-sal, era cirurgià de Balaguer el qual dotà Astruga amb 5.500 sous, cf. SEGURA, *Aplech*, pàg. 254.

(9) Tal vegada està relacionat amb Guillem Ramon de Cervelló, marit d'Elixena de Queralt, mort abans del 27 de febrer de 1366, cf. SEGURA, *Història*, pàgines 171 i 176.

signo canis» (pàg. 3), «dos esmalts argenti cum signo de pexina» (pàg. 3), «unum coxi de samit cum signo de Cervilione» (pàg. 5) i «in domo sive camera prope studium» trobem «medium pavès cum signo Salamonis» (pàg. 8) <sup>10</sup>.

En total, els llibres inventariats són seixanta-vuit. La majoria són de pergami i, quasibé tots, estan relacionats amb la religió i el dret hebraics.

Els podríem agrupar de la següent manera:

I) *Llibres i comentaris bíblics*: Hi trobem una *Biblia* en pergami sencera (núm. 58); una *Torà* o Pentateuc (30); un llibre dels cinc del Pentateuc (27); uns comentaris al Pentateuc (28, 60, 25 i 29, aquests dos darrers solament amb els comentaris de la meitat de la *Torà*; els comentaris a les *Proffecies Primeres* (13) o «Nebiiim rišonim»; els comentaris a les *V Cartes* (35), és a dir, uns comentaris a les cinc «mëguil·lot»; els comentaris a les *Proffecies d'Erres* (1) o «Esdres»; dos llibres de comentaris als Salms de David (10 i 34), i dos *Targums* (24 i 39).

II) *Llibres talmúdics*: Crida l'atenció l'abundància de *Talmuds* <sup>11</sup>. L'inventari, però, no especifica si eren «sedarim» o «massiktot». No ens inclinem pas a creure que es tractava de Talmuds sencers sinó que més aviat devien ésser tractats d'algun «sèder». En trobem, sota el títol de *la Talmut*, tretze exemplars (6, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 18, 19, 33, 49, 62 i 63), i un altre, sota el de *Dret de la Talmut* (45). El *Dret de Festes* (5) pot ésser el «Sèder Mo'adim», «Massiktot» o tractats talmúdics podrien ésser: els llibres sobre el *Dret com un hom lexe sa muler* (3 i 4), tractat «Guittin» del «Sèder Našim». Els llibres de les *Promissions de la Talmut* (2 i 36), tal vegada uns «massiktot

(10) En un full solt que es troba en el mateix *Libre de Testaments de Santa Coloma de Queralt*, de l'Arxiu de Protocols de Tarragona, datat l'any 1374, trobem que Mair Bonjuhà, jueu de Santa Coloma, «tenet unam tateam argenteam cum signo Salamonis». Sobre el *Signe de Salomó* o *Maguén David* cf. J. M.<sup>a</sup> MILLÀS, *Sobre la terminologia artística de «Salomó»*, «Sefarad», XVII(1957)375-78.

(11) I encara més si pensem en la persecució de què fou sempre objecte. El 1239, per ordre del papa Gregori IX, fou cremat el Talmud, públicament, a Itàlia i a França. El 1264 el papa Climent IV manà cremar tots els manuscrits talmúdics que hom pogués trobar, i, per altra banda, nomenà una comissió perquè expurgués tots els passatges ofensius a l'Església inclosos en el Talmud, cf. I. LOEB, *La controverse de 1240 sur le Talmud*, «Revue des Études Juives», I (1880) 247-61, i J. M.<sup>a</sup> MILLÀS, *Extractos del Talmud y alusiones polémicas en un manuscrito de la Biblioteca Catedral de Gerona*. «Sefarad», XX (1960) 17-49. Després de la Disputa de Tortosa, els llibres talmúdics s'havien de veure altra vegada perseguits per la butlla del papa Benet XIII, datada a València l'11 de maig de 1415, cf. J. M.<sup>a</sup> MILLÀS-LLUÍS BATLLE, *Inventaris de llibres de jueus gironins*, «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», VIII (1928-32) 6, i FRANCISCA VENDRELL DE MILLÀS, *En torno a la confirmación real, en Aragón, de la pragmática de Benedicto XIII*, «Sefarad», XX (1960) 319-51.

Šebu'ot» del «Sèder Nēziqin». Els *Jura Pasche* (66) i *Drets de Pascha* («Pēsahim») i de *Cabaneles* («Sukkot») (26), com també el *Dret del Disapte* («Šabbat») (43), són clarament «massiktot Mo'adim». El llibre *Drets de Degollar* (61) podria ésser un «masséket» (el «Hul·lin» o el «Zēbahim») del «Sèder Qodašim». Els dos llibres de *Demandes* (20 i 42), hom pot creure que són dos exemplars del «masséket Sanhedrin» del «Sèder Nēziqin». Potser també podríem encabir ací un llibre titulat *Savis* (56) (el «Pirkē Abot»?).

III) *Llibres de comentaris al Talmud*: En tenim dos (48 i 51), i sis de comentaris a un *libre de la Talmut* sense especificar (9, 14, 55, 57, 59 i 65). També hi trobem uns comentaris al llibre de les *Festes* (17) o «Sèder Mo'adim»; i uns comentaris a la festa de les *Cabaneles* (65), segurament un «masséket» del «Sèder Mo'adim».

IV) *Llibres juridico-religiosos*: Encabim ací els titulats llibres de *Dret* (21) i de *Drets* (32, 40, 44, 47, 50, 52, 53 i 64). Potser també era un llibre jurídic el de *Manaments que devem fer e no ffer* (41). Podria tractar-se, però, del *Llibre dels preceptes* de Maimònides, en el qual eren inclosos els 613 preceptes que els escriptors rabínics havien deduït de l'estudi de la llei de Moisès i dels quals 365 eren prohibitius i 248 preceptius.<sup>12</sup> De caràcter religiós solament hi trobem, a l'inventari, el d'*Oracions* (38), títol excessivament ambigu que no ens permet d'intentar una classificació més concreta (Cf. *infra*, *Apèndix*, inventari d'Isaac Sa-Porta, núm. 9).

V) *Llibres diversos*: El de la *Saviesa* (l'inventari diu *Savisea*) (23), no admès en el cànon hebreu, llibre deuterocanònic en el cànon cristià; el llibre *Aaruch* (37) que probablement era el gran diccionari del jueu romà Natan ben Yehiel († 1106)<sup>13</sup>; el llibre titulat *Miclal* (31) que podria ésser la gramàtica de David Quimḥi<sup>14</sup>; el llibre de *Parts* (22) que no sabem què devia tractar; els comentaris al llibre d'*Isop*

(12) JOSÉ LLAMAS, *Maimònides. Siglo XII*. Madrid, M. Aguilar, s.a., pàg. 23. Pel que ens diu el títol en català, sembla més probable que es tracti d'aquest llibre de Maimònides que no pas d'un tractat talmúdic titulat també *Llibre dels preceptes*, cf. J. LLAMAS, *Los manuscritos hebreos de la Real Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial*, «Sefarad», I (1941) 287.

(13) Cf. DAVID KAUFMANN, *Liste de rabbins dressée par Azriel Trabotto. Une des sources de Guedalya ibn Yahya*, «Revue des Études Juives», IV (1882) 210 i 216-17. Cf. M. M. KASHER-J. B. MANDELBAUM, *Šarē ha-éleḥ*, New York, 1959, pàg. 116, núm. 24.

(14) Vegeu KASHER-MANDELBAUM, *op. cit.*, pàg. 332, núm. 279. També podria tractar-se de la versió hebraica de l'obra mèdica d'Averroes *Kul-liyat*, cf. J. M. M. LLÀS-LL. BATLLE, *Inventaris*, pàg. 29, núm. 165, i pàg. 32, núm. 198. Trobem un *Miglal* a l'inventari d'Isaac Sa-Porta, cf. *infra*, *Apèndix*, núm. 18.

(67)<sup>15</sup> i, finalment, un quadern de paper toscà de «diversorum debitorum» (68).

No és assenyalat el títol de dos llibres (46 i 54).

Malgrat que l'inventari porti els títols en català, cal suposar que eren llibres redactats en hebreu com ho eren també els llibres del metge Mosconi<sup>16</sup> i els de Besalú,<sup>17</sup> tots aquests del segle XIV, i els de Girona,<sup>18</sup> del segle XV. També eren hebreus altres llibres jueus de Santa Coloma els inventaris dels quals publicà mossèn Segura.<sup>19</sup>

(15) A la biblioteca del metge Mosconi (vegeu la bibliografia sobre aquesta important biblioteca a la nota següent) hi havia un «Perus Izop» que els editors creien que es tractava d'un comentari a Job, cf. «Bolleti de la Societat Arqueològica Luliana», X (1903) 85, núm. 125. A la pàg. 112, però, una nota de la redacció rectificà aquesta afirmació suposant, amb interrogant, que el comentari és de l'obra d'Esop.

(16) Sobre la seva famosa biblioteca, cf.: ISRAEL LÉVI, *L'inventaire du mobilier et de la bibliothèque d'un médecin juif de Majorque au XIV siècle*, «Revue des Études Juives», XXXIX (1899) 242-60; W. BACHER, *La bibliothèque d'un médecin juif*, ibid., XL (1900) 55-61; M. STEINSCHNEIDER, *La bibliothèque de Léon Mosconi*, *Notice Bibliographique*, ibid., XL (1900) 62-73; ESTANISLAV AGUILÓ-M. STEINSCHNEIDER, *La bibliothèque de Léon Mosconi*, ibid., XL (1900) 168-87; M. KAYSERLING, *Nouvelle note sur la bibliothèque de Léon Mosconi*, ibid., XLII (1901) 277-79; ESTANISLAV AGUILÓ, M. STEINSCHNEIDER, M. KAYSERLING, I. LÉVI, *Inventari de la heretat y llibreria del metge jueu Jahudà o Lleó Mosconi (1375)*, «Bolleti de la Societat Arqueològica Luliana», X (1903) 80-91, 106-112, 140-51, 196 bis; A. RUBIÓ LLUCH, *Documents per l'Historia de la cultura catalana mig-aval*, I, Barcelona 1908, doc. 294, pàg. 273; A. RUBIÓ Y LLUCH, *Notes sobre la ciencia oriental a Catalunya en el XIVè siglo*, «Estudis Universitaris Catalans», III (1909) 485-88; ANTONIO PONS, *Los judíos del reino de Mallorca durante los siglos XIII y XIV*, «Hispania. Revista Española de Historia», LXIII (1956) 224-31, LXV (1956) 561-62, doc. núm. 56.

(17) MANUEL GRAU MONSERRAT, *Notas sobre los judios de Besalú*, «Pyrene» (Olot), I, 2 (1962) 34-43.

(18) J. M.<sup>a</sup> MILLÀS-LL. BATLLE, *Inventaris*, pàgs. 5-45. Vegeu també J. M.<sup>a</sup> MILLÀS, *Manuscrits hebraics d'origen català a la Biblioteca Vaticana*, «Estudis Universitaris Catalans», XXI (1936) 97-109. Són dels segles XIV-XV. Dels mateix MILLÀS, *Restos de antiguos libros hebraicos*, «Sefarad», XII (1952) 156-58. Del segle XIV o XV. Procedeixen de Girona. Altres notes sobre manuscrits catalans en hebreu: F. DE BOFARULL Y SANS, *Antiguos y nuevos datos referentes al bibliófilo francés Juan de Francia, duque de Berry*, «Revista de Ciencias Históricas», V (1887) 46, nota. Sobre la demanda de Joan I, el 1381, d'una Bíblia antiga que és en hebraic; cf. també RUBIÓ LLUCH, *Documents*, II, pàg. 337, nota 4. Vegeu també, d'aquesta darrera obra, el doc. 483, pàg. 424 del vol. I (el rei Martí demana un *Talmut* que havia encomanat al batlle de Montblanc, 13 novembre 1402), i el doc. 330, pàg. 320 (sobre els llibres hebraics de l'aljama de Mallorca, 21 gener 1390) i el doc. 350, pàg. 337 (Joan I reclama uns rotllos de la *Torà* de l'aljama de Valls, 3 abril 1394), del vol. II. El mestre Bonafós de l'Argenteria (Mallorca, 23 maig 1345), tenia *libres escrits en letra hebraica*, cf. A. PONS, *Los judios*, loc. cit., LXXX (1960) 500. De finals del segle XIV (1392) és la venda d'uns llibres robats a l'aljama de Mallorca i lliurats al rei, entre els quals hi ha *l libe scrit en ebraych appellat de III profetes*, cf. RUBIÓ LLUCH, *Documents*, II, pàg. 337, nota 4 i A. PONS, *op. cit.*, pàg. 398. Arnau de Vilanova tenia quatre còdexs hebreus, entre ells una Bíblia i un Psalteri, cf. ROQUE CHABÁS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», IX (1903) 189-203, núms. 240 i 61. Vegeu també l'estudi de J. CARRERAS ARTAU, *La libreria d'Arnau de Vilanova*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XI (1935) 69. A la llibreria del Rei Martí trobem un *Rabbi en abraich*, cf. RUDOLF BEER, *Handschriftenschatze Spaniens*, Wien 1894, pàgina 96, núm. 166.

Ens hauria agradat de saber l'ofici del nostre jueu. No l'hem trobat en cap dels documents que tenim d'ell. Cal creure, i no costa gens de demostrar-ho que, per la biblioteca que tenia, havia d'ésser un dels jueus més cultes de la nostra terra en temes relacionats amb la religió i dret hebraics. Tampoc no sabem res de com formà Atzarell la seva biblioteca. Per herència? Per compra?

A continuació donem la transcripció fidel de l'inventari de la biblioteca. Però abans hem de manifestar el nostre agraïment al doctor David Romano, catedràtic de la Universitat de Barcelona, per totes les orientacions, els suggeriments i els consells que ens ha volgut donar i per les esmenes que ha fet al present treball, sense les quals no hauriem mai gosat de publicar-lo. També estenem el nostre agraïment als senyors Leon A. Feldman, catedràtic de la Rutgers The State University, New Brunswick, N. J., per les notes bibliogràfiques que ens ha facilitat, i Feliciano Conde, director de la Biblioteca Provincial de Tarragona, per haver-nos donat a conèixer l'inventari.

INVENTARI DELS LLIBRES DE SALOMÓ SAMUEL ATZARELL,  
JUEU DE SANTA COLOMA DE QUERALT, FET EL 1373

- 1 Primo, unum librum que esplane *les Proffecies d'Erres*, de pergameneo.
- 2 Item, unum librum de pergameneo vocatum *de les Promissions de la Talmut*.
- 3 It., unum librum pergameneum vocatum *de la Talmut* que és de *Dret com un hom lexe sa muler*.

(19) Mossèn Segura publicà molts documents referents als jueus de Santa Coloma de Queralt. Nosaltres tenim notícia dels següents treballs que els contenen, a més de la seva *Història: Aplech*, esmentat anteriorment, on publicà els inventaris dels llibres d'Isaac Sa-Porta (1326) i de Moisès Cabrit (1410), els quals reproduïm, pel seu interès i perquè són desconeguts per part dels qui han estudiat les biblioteques jueves medievals catalanes, en l'*Apèndix* d'aquest treball. *Documentos*, també esmentat més amunt. *Los juheus de Santa Coloma de Queralt*. (*Curiosa troballa d'arxiu*), «La Il·lustració Catalana», XI (1890) 234-38. Dóna notícia d'un «Llibre de les rebudes e desliurades que ffa Cresque Belsom, de la companyia que ffan en Mossè Xicatela e ell»; manuscrit de la segona meitat del segle xv. Aquesta companyia era destinada a exercir la sastreria, a tenir botiga de roba i a comerciar en grans. Diu mossèn Segura que en el *Llibre* «hi ha molts folis enters, y part d'altres, escrits en hebreu... Les cubertes són un tros de pergami escrit sols per la cara interna, rubllert de caràcters hebreus, grossos de mitj full en amunt, molt més petits de mitj full en avall, com si dalt hi hagués un text y abaix son comentari...» (Sobre Mossè Xicatella, «sastre-botiguer», vegeu altres documents i notícies interessants dels anys 1463, 1480 i 1492 publicats a *Història*, pàgs. 100, 204 i 209-11). I, últimament, altra publicació de Segura amb notícies sobre jueus és *Antigualles. Antichs contractes d'aprenentatge*, «La Il·lustració Catalana», XIV (1893) 102-03; 119 i 131-32.

- 4 It., alium librum pergameneum vocatum de la *Talmut* que és de *Dret com .I. hom lexe sa muler.*
- 5 It., alium librum pergameneum de la *Talmut* de *Dret de Festes.*
- 6 It., alium librum pergameneum de la *Talmut.*
- 7 It., alium librum pergameneum de la *Talmut.*
- 8 It., alium librum pergameneum vocatum de la *Talmut.*
- 9 It., alium librum pergameneum que esplane un *libre de la Talmut.*
- 10 It., alium librum pergameneum que esplane los *Salps de Daviu.*
- 11 It., alium librum pergameneum de la *Talmut.*
- 12 It., alterum librum pergameneum de la *Talmut.*
- 13 It., alterum librum pergameneum que esplane les *Proffecies Pri-meres.*
- 14 It., alterum librum pergameneum que esplane un *libre de la Talmut.*
- 15 It., alterum librum pergameneum vocatum de la *Talmut.*
- 16 It., alterum librum pergameneum vocatum de la *Talmut.*
- 17 It., alium librum pergameneum et papireum que esplane les *Festes.*
- 18 It., alium librum pergameneum vocatum de la *Talmut.*
- 19 It., alterum librum pergameneum de la *Talmut.*
- 20 It., alium librum pergameneum et papireum de *Demandes.*
- 21 It., alterum librum pergameneum vocatum de *Dret.*
- 22 It., alterum librum pergameneum de *Parts.*
- 23 It., alium librum pergameneum de *Savisea.*
- 24 It., alium librum pergameneum que esplane los *.V. libres de Moy-sès* appellat *Tergum.*
- 25 It., alium librum pergameneum que esplane los *.V. libres de Moy-sès de la meytat del ay.*
- 26 It., alium librum pergameneum de *Drets de Pascha e de Cabaneles.*
- 27 It., unum librum pergameneum que és *.I. dels .V. libres que Déus donà a Moysès.*
- 28 It., unum librum pergameneum que esplane los *.V. libres de Moysès.*
- 29 It., alterum librum pergameneum et papireum que esplane la meytat dels *.V. libres de Moysès.*
- 30 It., alterum librum pergameneum dels *.V. libres de Moysès.*
- 31 It., alterum librum pergameneum vocatum *Miclal.*
- 32 It., alterum librum papireum de *Drets.*
- 33 It., alterum librum de *Talmut* papireum et pergameneum.
- 34 It., alium librum papireum que esplane los *Salps de Daviu.*



- 35 It., alium librum papireum que esplane les .V. Cartes.
- 36 It., alium librum pergameneum et papireum: *libre de Promissions.*
- 37 It., alium librum pergameneum vocatum *Aaruch.*
- 38 It., alium librum pergameneum vocatum de *Oracions.*
- 39 It., alium librum pergameneum vocatum *Tergum.*
- 40 It., alium librum papireum vocatum de *Drets.*
- 41 It., alium librum pergameneum vocatum dels *Manaments que devem fer e no ffer.*
- 42 It., [a]lium librum papireum vocatum de *Demandes.*
- 43 It., alium librum papireum vocatum del *Dret del Disapte.*
- 44 It., alium librum papireum vocatum de *Drets.*
- 45 It., alium librum papireum de *Dret de la Tamut [sic].*
- 46 It., alium librum papireum.
- 47 It., alium librum papireum et pergameneum vocatum de *Drets.*
- 48 It., alium librum pergameneum que esplane *la Talmut.*
- 49 It., alium librum papireum et pergameneum vocatum de *la Talmut.*
- 50 It., alium librum papireum de *Drets.*
- 51 It., alium librum papireum que esplane lo libre de *la Talmut.*
- 52 It., alium librum papireum vocatum de *Drets.*
- 53 It., alium librum papireum et pergameneum de *Drets.*
- 54 It., alium librum papireum.
- 55 It., alium librum papireum que esplane *.I. libre de la Talmut.*
- 56 It., alium librum papireum de *Savis.*
- 57 It., alium librum pergameneum que esplane *.I. libre de la Talmut.*
- 58 It., unam *Bibbliam* de pergameneo.
- 59 It., alterum librum pergameneum et papireum que esplane un libre de *la Talmut.*
- 60 It., unum librum papireum que esplane los .V. *libres que Déus donà a Moysès.*
- 61 It., alium librum pergameneum et papireum de *Drets de degollar.*
- 62 It., alium librum papireum de *la Talmut.*
- 63 It., alium librum papireum et pergameneum de *la Talmut.*
- 64 It., alium librum pergameneum de *Drets.*
- 65 It., alium librum papireum que esplane *.I. libre de la Talmut e de les Cabaneles.*
- 66 It., unum librum papireum continentem *Jura Pasche.*
- 67 It., alium librum papireum que esplane lo libre de *Isop.*

68 It., unum caternum papireum *diversorum debitorum* qui est .XL. et duarum foliarum, forme minoris et de papiro toschano.

Fet l'inventari *Decima die decembris anni a Nativitate Domini MCCC LXX tercii.*

Arxiu de Protocols de Tarragona, *Libre de Testaments de Santa Coloma de Queralt* (1373-75), núm. 3902. Inventari dels béns de Salomé Samuel Atzarell, págs. 8-12.

## APÈNDIX <sup>20</sup>

### INVENTARI DELS LLIBRES D'ISAAC SA-PORTA (1326)

Isaac Sa-Porta,<sup>21</sup> en el seu testament de l'any 1326, reparteix la seva llibreria entre els seus dos fills Vidal i Salomé. La llibreria fou valorada per Belsenyor Maymó, Vidal Abraham i Salomé Bionà. Una clàusula d'aquest testament mana que els llibres estiguin en poder del tutor dels fills d'Isaac Sa-Porta, Boniac Abraham,<sup>22</sup> jueu de Santa Coloma, fins que tinguin els nois tretze anys. L'inventari duu els següents llibres:

- 1 «Un llibre nomenat *Magdàsia*,<sup>23</sup> ab cuberta vermella, que val XII lliures.
- 2 It. altre llibre nomenat *Hummas*, que val VI lliures.
- 3 It. altre llibre nomenat *Humas*, que val III lliures.
- 4 It. altre llibre nomenat *Micrà* <sup>24</sup> dels primers Profetes, que val L sous.

(20) Mentre no puguem tenir a les mans els documents originals publicats per mossèn Segura preferim de transcriure aquests inventaris sense fer-hi cap esmena, malgrat que hi trobem errors evidents, deguts, potser, a la transcripció feta per aquell infatigable investigador. Amb tot, no ens hem pogut estar de corregir, del primer inventari, «Miera», lectura errònia o errada d'impremta, per *Micrà* (núm. 4), i d'escriure *Toraz Adam* (núm. 20), en comptes del possiblement erroni «Corazadam» que publicà Segura. També el «Nevum» que trobem en el document de Samuel Franch, al final d'aquest *Apèndix*, l'hem transcrit per *Nevim*. Estudiar aquests dos inventaris demanaria molt de temps. Esperem i preferim que un especialista en aquesta matèria els estudiï i comentï com cal. Per la nostra part, i amb totes les reserves, anotem els llibres de més fàcil i segura identificació.

(21) Cf. SEGURA, *Història*, pàg. 93, any 1349.

(22) Sobre Boniac Abraham, cf. SEGURA, *Història*, pàg. 159, any 1333.

(23) Serà el «miqdas Yah», introducció al «Ma'assé Efod» de Profiat Duran? Cf. I. A. BENJACOB, *Ošar ha-sešarim*, Vilna 1880, pàg. 365, núm. 2094 i pàg. 353, núm. 1810. Cf. també, KASHER-MANDELBAUM, *op. cit.*, pàg. 339, núm. 325. MILLÀS-BATLLE, duen notícia d'un *Macdàcia* i altres notes relacionades amb aquest llibre a *Inventaris*, pàg. 36, núm. 254.

(24) Lectura bíblica de Profetes anteriors. Cf. supra, inventari d'Atzarell, núm. 13.

- 5 It. altre llibre nomenat *Talmut*, que són VII llibres en un volum, y val VII lliures.
- 6 It. uns quaerns de pergami que són dels *X Manaments y de Primés Profetes*, que no estan acabats, y val XL sous.
- 7 It. altre llibre de *Talmut*, y són tres llibres en un volum, y val L sous.
- 8 It. una peça de *Talmut* que val XXX sous.
- 9 It. un llibre de *Oracions*, que val V sous.
- 10 It. un llibre de *Gloses de Daviu*, y val XX sous.
- 11 It. un llibre de *Cant*, que val XX sous.  
Tots los llibres predits són escrits en pergami.
- 12 It. un llibre de paper de *Gloses del Humas*, que val XII diners.
- 13 It. *Miyes*<sup>25</sup> *Gloses del Humas*, que val V sous.
- 14 It. un llibre del mestre *Bionà*<sup>26</sup> que val V sous.
- 15 It. un llibre nomenat *Nasim* que val V sous.
- 16 It. un llibre del mestre *Isach Alfhez*,<sup>27</sup> que val XV sous.
- 17 It. unes *Gloses* del mestre *Salamó* del *Talmut*, que valen VII sous.
- 18 It. un llibre nomenat *Miglal*,<sup>28</sup> que val XXX sous.
- 19 It. un llibre de *Cant*, que val XX sous.
- 20 It. un llibre nomenat *Toraz Adam*,<sup>29</sup> que val VIII sous.
- 21 It. un llibre del mestre *Salomó Adret*,<sup>30</sup> que val III sous.
- 22 It. un llibre nomenat *Tiszà*, que val V sous.
- 23 It. un llibre nomenat *Ceet ombzam*, que val III sous.
- 24 It. un llibre nomenat *Mecdà*, que val V sous.
- 25 It. un llibre del mestre *Salamó*, que val III sous.»  
(SEGURA, *Aplech*, pàgs. 184-85.)

\* \* \*

## INVENTARI DELS LLIBRES DE MOISÈS CABRIT (1410)

Moisès Cabrit<sup>31</sup> «tenia oberta botiga de vestits fets y roba per fer-ne».

(25) ¿Voldrà dir «míyós», i.e., «millors»? Cf. per altre significat, MILLÀS-BATLLE, *op. cit.*, pàg. 14, núm. 13; pàg. 19, núm. 66; pàg. 25, núm. 130, etc.

(26) ¿Serà el mestre Rabi Ionà? Cf. MILLÀS-BATLLE, *op. cit.*, pàg. 32, núm. 208, i pàg. 37, núm. 270.

(27) Es tracta del gran talmudista Isaac ben Jacob Alfassi (1013-1103).

(28) Cf. supra, nota 14.

(29) Sembla l'obra de Nahmànides «Torath ha-Adam», sobre les malalties i la mort. Cf. KASHER-MANDELBAUM, *op. cit.*, pàg. 279, núm. 161.

(30) Salomó ben Abraham Adret, rabi barceloní (1235-1310). Cf. *The Jewish Encyclopedia*, vol. I, pàgs. 212-13.

(31) Cf. SEGURA, *Història*, pàg. 94.

L'inventari consigna:

- 1 «Un llibre apellat *Caldeu*.<sup>32</sup>
- 2 ...de *Profetes primers*.
- 3 I llibre de *Talmut*.
- 4 I *Gènesi*.
- 5 I llibre de *Talmut*.
- 6 I *Saltiri*.
- 7 I llibre del ivern apellat *Gènesi*.
- 8 Altre llibre dels *Profetes primers*.
- 9 I llibre apellat *Aprenent nós*.<sup>33</sup>
- 10 Una *Glosa del Saltiri*.
- 11 Altra *Glosa del Gènesi*.
- 12 Llibre apellat *Abbayç*.
- 13 Un *Caldeu* de ivern.
- 14 I llibre apellat *Nazer*,<sup>34</sup> de Cap d'an e dia de perdonança.
- 15 I llibre apellat *Celioz*,<sup>35</sup> en sis volums.
- 16 Altre *Nazer* de Cap d'an.
- 17 I llibre apellat *Hores*.
- 18 Altre llibre apellat *Obres*.<sup>36</sup>
- 19 Altre apellat *Obres*.
- 20 Tres llibres petits apellats *Ores*.
- 21 Altre apellat *Ores de Cap d'an*.
- 22 I *Saltiri*.
- 23 Una *Glosa dels Provervis de Salamó*.
- 24 Un troç de *Glosa del Saltiri*.
- 25 Un altre llibre apellat *Obres*.
- 26 I llibre de *Regla del temps del any*.
- 27 I llibre de *Temps del any*.
- 28 Un altre llibre apellat *Splanament del Gènesi*.
- 29 Altre llibre apellat de *Correcció*.
- 30 I llibre dels *Profetes darrers*.

(32) Cal creure que es tracta d'un *Targum*. Cf. núm. 13 del mateix inventari.

(33) Probablement un «midraš *Yēlammēdenū*». Cf. BENJACOB, *op. cit.*, pàg. 300, núm. 589, i pàg. 304, núm. 672. Cf. també KASHER-MANDELBAUM, *op. cit.*, pàg. 20, núm. 34.

(34) Els «*Nazer*» ¿són potser mala lectura per *Mazor*? Cf. núm. 16 d'aquest mateix inventari.

(35) ¿Serà un «*šēlihot*» (poesies penitencials)? Hi ha un altre exemplar, en aquest mateix inventari, *infra*, núm. 34.

(36) Cf. MILLAS-BATLLE, *op. cit.*, pàgs. 18, núm. 52; 22, núm. 92; 24, núms. 112-17; 28, núm. 156, etc. Altres exemplars, en aquest mateix inventari, *infra*, núms. 19, 25 i 38.

- 31 Altre libre apellat *Milloy*.<sup>37</sup>  
 32 Altra *Glosa dels Profetes primers*, de mestre *Daviu*.  
 33 Altre libre apellat lo *Quart del Gènesi*.  
 34 Altre apellat *Celioz*.  
 35 I altre apellat *Corona*.  
 36 Altre apellat *Corona*. Són abduy de mestre *Daviu*.  
 37 Altre apellat lo *Terç del Gènesi*.  
 38 Altre apellat *Obres*.»  
 (SEGURA, *Aplech*, pàgs. 186-87.)

\* \* \*

Altres notícies sobre llibres hebreus publicades per mossèn Segura:

V idus d'agost de 1310 (9-8-1310) «Samuel Franch, juheu de Santa Coloma, en nom meu y com a procurador de mon germà Izach Franch, vench a vós, Abraham Brunell de Caldes dos llibres: l'un s'anomena *Omas* en hebreu, y conté los V llibres de la Lley de Moysès; lo segon se diu *Neviim*, llibre dels Profetes, pel preu de LXX sous de tern...» (entre els testimonis signa «Moysès de Carcassona, juheu»<sup>38</sup>).

(SEGURA, *Aplech*, pàg. 183.)

IV idus de març de 1311 (12-3-1311) «Astruch Misael,<sup>39</sup> juheu de Santa Coloma, dech a vós, Mossè Choen, juheu de Barcelona, CV sous per dos llibres de la Lley hebrayca, l'un és de la *Lley de Moysès*, l'altre dels *IV primers Profetes*, que vós teniu obligació de fer-me y acabar-me de avuy a la festa de la Nativitat del Senyor: quins CV sous prometo pagar-vos de sseguida que sian fets y acabats dits llibres. Y jo, Mossè Choen prometo... ab tal que vós dongueu tots los pergamens rasos (*pergamena rasa...*) que haja menester per fer dits llibres...».

(SEGURA, *Aplech*, pàg. 183.)

Per un document de l'any 1336 sabem que la vídua d'Astruc Misael va vendre el primer dels llibres esmentats, *Lley de Moysès*, a Benvenist Juceff, per 115 sous: «Rafalona, mujer del difunto Astruch Missael y heredera universal del mismo, vendo a vos, Benvenist Juceff, judío de dicho lugar [Santa Coloma] y a los vuestros, perpetualmente,

(37) Potser en hebreu «milu'im»? Coneixem tres obres diferents que duen aquest mateix títol: la d'Isaac Israeli (cf. KASHER-MANDELBAUM, *op. cit.*, pàgs. 314-15, núm. 186, i BENJACOB, *op. cit.*, pàg. 225, núms. 306 i 307); la de Josep ha-Ašubí (cf. BENJACOB, *op. cit.*, pàg. 324, núm. 1102), i la d'Azriel ben Menahem, *el Màrtir*, mestre de Nahmánides (cf. BENJACOB, *op. cit.*, pàg. 331, núm. 1287).

(38) Cf. SEGURA, *Història*, pàgs. 90 i 158.

(39) Cf. SEGURA, *Història*, pàg. 151.

un libro hebreo llamado *Humas* en hebreo, y en latín *Los cinco libros de Moisés* (El Pentateuco), en pergamino y en cuadernos, sin cubiertas o tapas de madera ni otra encuadernación, por el precio de ciento XV sueldos de terno que ya he recibido, etc.» (SEGURA, *Documentos*, pàgs. 326-27). Sobre Benvenist Juceff, pare de Juceff Benvenist, mestre de Salomó Samuel Atzarell, vegeu, supra, nota 5.

AMADEU-J. SOBERANAS I LLEÓ